

სწავლის მოდალობები და დიფერენცირებული სწავლება

მანანა ბოჭორიშვილი

დღეს, თანამედროვე მასწავლებელი მუდმივად ახალი გამოწვევების წინაშე დგას. ერთ-ერთი აქტუალური საკითხია დიფერენცირებული სწავლების თეორია და პრაქტიკა. მოცემულ სტატია არის გარკვეული მცდელობა მასწავლებელმა მიიღოს პასუხები შემდეგ კითხვებზე: რა მნიშვნელობა აქვს სასწავლო პროცესის დროს მოსწავლეებს შორის არსებულ განსხვავებების გათვალისწინებას? რით განსხვავდებიან სწავლის მოდალობები ერთმანეთისაგან? რა როლს ასრულებს პერცეპტული რეგისტრატორი/რეტიკულაციური აქტივაციის სისტემა (RAS) მოსწავლის სწავლისას ინფორმაციის დეკოდირებაზე? ტომნილსონის დიფერენციაციის თეორიის მიხედვით საკლასო ოთახში, დიფერენცირებული სწავლების რა ფორმატებს გამოყოფს? რა კავშირშია სწავლის მოდალობები, დიფერენცირებული სწავლების ფორმატებთან? სასწავლო პრაქტიკაში, რომელი ფორმატია შედარებით უფრო პოპულარული და რა განაპირობებს ამას? რა როლი აქვს მასწავლებელს დიფერენცირებული სწავლების პირველ და მეორე ფორმატში? სწავლა-სწავლების პროცესში, როგორ უნდა გაუმკლავდეს მასწავლებელი, ჰეტეროგენულ კლასების შიგნით არსებულ მრავალფეროვნებას? დიფერენცირებული სწავლების რა მოდელები იქნა შემუშავებული ჰეტეროგენული კლასებში სწავლებისას წარმოქმნილი ბარიერების დასაძლევად? რაზე დაფუძნებული ტომლინსონის მოდელი? რაზე დაფუძნებული ჰოლის მოდელი? რაზე დაფუძნებული ლოურენს-ბრაუნის მოდელი? რაზე თანხმდება, დიფერენცირებული სწავლების თეორიის ფარგლებში შექმნილი სამივე მოდელი?

მოსწავლეები ერთმანეთისგან განსხვავდებიან. „სტანდარტული“ მოსწავლეები არ არსებობენ და შეუძლებელია ვიპოვოთ იდეალური ხერხი, რომელიც დაეხმარება მასწავლებელს ყველანაირი მოსწავლის პრობლემას ერთნაირად გაუმკლავდეს. დიფერენციაციის თეორია აღიარებს მოსწავლეებს შორის არსებულ განსხვავებებს და მოდალობების გათვალისწინებით სწავლებას განიხილავს, როგორც დიფერენცირებულ მიდგომას. ამაზე დაყრდნობით ნებისმიერი მასწავლისთვის იოლია მიაღწიოს სასწავლო მიზნებს ანუ მასწავლებელს, რომელიც სასწავლო პროცესის დაგეგმვისას ითვალისწინებს მოსწავლეებს შორის არსებულ განსხვავებებს, უიოლდება სასწავლო მიზნის შესაბამისი შედეგების მიღწევა (ბოჭორიშვილი, 2014).

ადიარებულია სწავლის შემდეგი მოდალობები: ვიზუალური მოდალობა, სმენითი მოდალობა, კინესთეტიკური მოდალობა, შერეული მოდალობა.

ვიზუალური მოდალობით შემსწავლელები. კლასში უმრავლესობა ვიზუალური მოდალობით შემსწავლელია. მათთვის მთავარია „დაინახონ“ შესასწავლი საკითხი, რათა იოლად გაიგონ და გაიაზრონ. ამ მოდალობით შემსწავლელთათვის მასწავლებელმა სწავლებისას უნდა გამოიყენოს ვიზუალური, სასწავლო რესურსები და საშუალებები: სურათები, ინფოგრაფიკები, ილუსტრირებული სახელმძღვანელოები, მულტიმედია რესურსები და საკლასო ოთახშიც უნდა იყოს ვიზუალიზაციის განხორციელების ხელშემწყობი გარემო და ტექნიკური პირობები (ბოჭორიშვილი, 2014).

ვიზუალურად შემსწავლელებს ტომლინსონი ასე ახასიათებს: სახელების დამახსოვრება მათთვის ცოტა რთულია, მაგრამ ადამიანის სხვა დეტალებს არაჩვეულებრივად აღიქვამენ; ვიზუალურად შემსწავლელები წარმატებით ითვისებენ სასწავლო მასალას, თუ ვიზუალური სახითაა მიწოდებული; ისინი უპირატესობას ანიჭებენ, ტექსტი თვითონ წაიკითხონ; აზრებს უმეტესად ჩანაწერების სახით ალაგებენ; უძნელდებათ მოსმენილი ინსტრუქციების დამახსოვრება; ემოციებს სახის გამომეტყველებით ამჟღავნებენ; უყვართ სახალისო აქტივობები და „ფაზლები“, როდესაც კლასში მასწავლებელს ვიზუალური სტიმული შემოაქვს. ამ მოდალობით შემსწავლელი მოსწავლე იოლად აღწევს წარმატებას (ბოჭორიშვილი, 2014).

სმენით შემსწავლელები დღეს საკლასო ოთახებში უმცირესობაში არიან. დღევანდელი ტექნოლოგიური ეპოქის და მედიის განვითარების გამოძახილია, რომ ასე შემცირდა იმ მოსწავლეების რიცხვი, რომლებიც სწავლობენ მოსმენით. ისინი ინფორმაციას იღებენ: საუბრის, დიალოგის, ლექციის, დისკუსიის მოსმენით. მაგრამ მათთვის მოსმენასთან ერთად მნიშვნელოვანია ის, რომ მივცეთ საუბრის საშუალებაც (ბოჭორიშვილი, 2014).

სპრენჯერი აღნიშნავს: „როდესაც სმენით შემსწავლელი მოსწავლეები კითხულობენ ტექსტს, ან მაშინაც კი, როდესაც არ კითხულობენ, შეიძლება შენიშნოთ, რომ ისინი ამოძრავებენ ტუჩებს ან ბუტბუტებენ. ზოგადად, ასეთი მოსწავლეებს მიდრეკილება აქვთ ესაუბრონ საკუთარ თავს“ (Sprenger, 2008).

სმენით შემსწავლელები მოსმენილს ზუსტი თანმიმდევრობით ინახავენ მეხსიერებაში და ინფორმაციის აღდგენასაც ასევე ამ თანმიმდევრობით ახორციელებენ. მასწავლებელი თუ სწავლებას მხოლოდ სმენით შემსწავლელთა საჭიროებებს მოარგებს მას სერიოზული პრობლემები შეექმნება სხვა მოდალობის მოსწავლეებთან მიმართებაში.

სმენით შემსწავლელი მოსწავლეები ადამიანთა სახელებს გაცილებით იოლად იმახსოვრებენ ვიდრე მათ გარეგნულ იერსახეს; არ უყვართ საკლასო ოთახში ერთ ადგილას დიდხანს ჯდომა; რეაგირებენ ისეთ ფიზიკურ წახალისებაზე, როგორიცაა თუნდაც მხარზე ხელის გადასმა (ბოჭორიშვილი, 2014); ურჩევნიან კონკრეტული თემის შესახებ ჯგუფურ დისკუსიაში მონაწილეობა, ვიდრე მის შესახებ წაკითხვა. კინესთეტურად შემსწავლელებს უჭირთ სახეების დამახსოვრება, მაგრამ კარგად იმახსოვრებენ სახელებს.

სმენითი შემსწავლელებისთვის მნიშვნელოვანია, საკლასო ოთახში კომფორტულად იგრძნონ თავი. მათ ხმაურზე იოლად ეფანტებათ ყურადღება. ზეპირსიტყვიერ აქტივობებში ჩართულობას წერითი დავალებები ურჩევნიან. საკმაოდ კარგად განვითარებული შემოქმედებითი აზროვნება ახასიათებთ.

მკვლევრები კინესთეტურად შემსწავლელებს ასე ახასიათებენ: მათ უყვართ შექმნაზე ორიენტირებული აქტივობები, იოლად იგებენ შესასწავლ საკითხს და კარგად იმახსოვრებენ, როდესაც კეთებით სწავლობენ; ასეთი სწავლება მათთვის გაცილებით საინტერესოა, ვიდრე უსმინონ მასწავლებელს ან უყურონ, სხვა როგორ ასრულებს დავალებას; პრობლემის გადაჭრის დროს უპირატესობას კინესთეტურ აქტივობებს ანიჭებენ; მოსწონთ სიმულაციები და არაფორმალურ გარემოში ღია ცის ქვეშ აქტივობები; მათთვის საინტერესოა მოდელირების სავარჯიშოები და აგებენ მოდელებს სხვადასხვა პროექტების თუ აქტივობებისას; ამ მოდალობით შემსწავლელთათვის კომფორტულია ემოციების გამოხატვა „სხეულის ენით“ (Sprenger, 2008).

სპრენჯერი წერს: „ყოველი გაკვეთილი უნდა შეიცავდეს მოძრაობას. აიღეთ ეს მოძრაობა და ხშირად გაიმეორეთ იგი. ბოლოს იგი მუდმივ მეხსიერებად იქცევა“ (Sprenger, 2008). ლექციური გაკვეთილების ჩატარებისას მასწავლებლები გარკვეულ სირთულეებს აწყდებიან ამ მოდალობით შემსწავლელებთან, რადგან ამგვარ

მოსწავლეებს მუდმივად სჭირდებათ შეეხონ, გააკეთონ. კინესთეტურად შემსწავლულებისთვის მნიშვნელოვანია: ჩაერთონ პრაქტიკულ სავარჯიშოში, შეასრულონ კონსტრუქტივისტული აქტივობა. ეს ეხმარება მათ, იოლად გაიაზრონ შესასწავლი საკითხი და სწავლებაში აქტიურად იყონ ჩართულები (ბოჭორიშვილი, 2014).

ყველა ინფორმაცია, რაც კი ადამიანის გონებაში შემოდის, სერიოზულ ფილტრს გაივლის პერცეპტული რეგისტრატორის ან რეტიკულაციური აქტივაციის სისტემის (RAS) საშუალებით. ეს სისტემა უსწრაფესად ახერხებს დაადგინოს, რამდენად ღირს შემოსული ინფორმაციისთვის ყურადღების მიქცევა. თუ სენსორულ მენსიერებაში შემოსული ინფორმაციული ნაკადი შესაბამის დროში არ იქნება კოდირებული, ის აუცილებლად გაქრება. ამიტომ, ძალიან მნიშვნელოვანია, მოსწავლეებმა შეძლონ ღირებული ინფორმაციისათვის ყურადღების მიქცევა. მოსწავლეთა გონებაში იმ ინფორმაციის კოდირება ხდება, რასაც აქცევენ ყურადღებას. დიფერენციაციის თეორიის გამოყენება ეხმარება მასწავლებელს, დაგეგმოს აქტივობები სხვადასხვა მოდალობის მოსწავლეებისთვის. მასწავლებელი კლასში ქმნის ეფექტიან სასწავლო გარემოს სხვადასხვა მოდალობით შემსწავლელთათვის და ითვალისწინებს მოსწავლეთა შორის არსებულ განსხვავებებს: ცოდნის, უნარების, მზაობის დონეზე. როდესაც ამა თუ იმ მოსწავლეს მასწავლებელი მიაწოდებს ინფორმაციას ამ მოსწავლისათვის ადეკვატური მოდალობის გათვალისწინებით, მოსწავლე სწრაფად ახერხებს ინფორმაციული ნაკადის კოდირებას და ინფორმაცია არ იკარგება. მთავარია, მასწავლებელმა გამოიყენოს ისეთი სწავლების მეთოდიკა, რომელიც იქნება მრავალფეროვანი, ინტერაქტიური, მოსწავლის საჭიროებებზე და სწავლების მოდალობებზე მორგებული. (ბოჭორიშვილი, 2014).

დიფერენცირებული სწავლების ფორმატები საკლასო ოთახში საკლასო ოთახში დიფერენციაციის თეორია ორი სხვადასხვა ფორმატით შეიძლება განხორციელდეს (Tomlinson C. A., 2000).

პირველი ფორმატის მიხედვით, სასწავლო აქტივობები, სავარჯიშოები, სასწავლო რესურსები, სწავლების მეთოდი ყველა მოდალობით შემსწავლელთათვისაა განკუთვნილი.

მეორე ფორმატი მასწავლებელი შესასწავლ თემაზე შექმნილ სავარჯიშოთა ადაპტირებას ახდენს: მოსწავლეთა მზაობის, მოსწავლეთა საჭიროებების, მოძალობების გათვალისწინებით. არის შემთხვევები, როდესაც მოსწავლეთა დაჯგუფებისას გათვალისწინებულია მოძალობები.

პირველი ფორმატი ეფუძნება იმ ფაქტს, რომ მოსწავლეს ყველა მოძალობით შეუძლია სწავლა, მაგრამ ერთი მოძალობა არის დომინანტური. სწავლებაში ამ ფორმატის გამოყენებისას სწავლების ეფექტიანობა დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად წარმატებულად მოახერხებს მასწავლებელი აქტივობების მიმდინარეობისას დიფერენციაციის თეორიის პრინციპების დაცვას.

მეორე ფორმატი ეფუძნება იმ ლოგიკას, რომ მოსწავლემ მისთვის დომინანტური მოძალობით უნდა ისწავლოს. ამ ფორმატის ეფექტიანობას განსაზღვრავს ორი ფაქტორი:

1. მოსწავლეთა დომინანტური მოძალობის მიხედვით ჯგუფების წარმატებით დაკომპლექტება;
2. კონკრეტული მოძალობის გათვალისწინებით სასწავლო აქტივობის სწორად ადაპტირება.

სასწავლო პრაქტიკაში მეორე ფორმატი შედარებით უფრო პოპულარულია. ამის მიუხედავად, განათლების სფეროს მკვლევრები და სპეციალისტები ხაზს უსვამენ პირველი ფორმატის ეფექტურობასაც. ასაკობრივი განვითარების თეორიები ადასტურებს და პრაქტიკაც აჩვენებს, რომ ასაკის მატებასთან ერთად შერეული მოძალობით სწავლების ხარისხი მზარდია. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, დომინანტი მოძალობა ადამიანს სიცოცხლის ბოლომდე უნარჩუნდება. შესაძლებელია, მასწავლებელმა დაგეგმოს გაკვეთილი იმ მოსაზრებაზე დაყრდნობით, რომ მოსწავლე ყველა მოძალობით სწავლობს, მაგრამ აქტივობების დონეზე გამოჩნდეს, თუ რომელი მოსწავლისთვის რა მოძალობაა დომინანტური. ეს ფაქტი კიდევ ერთხელ ადასტურებს იმ მოცემულობას, რომ დიფერენციაციის თეორიის რეალიზება აქტივობების დონეზე ხდება. სწორად დაგეგმილი და განხორციელებული აქტივობები საშუალებას აძლევს სხვადასხვა მოძალობით მსწავლელ მოსწავლეს მოახდინოს შესასწავლი თემის

გააზრება - ანალიზის, სინთეზის და შეფასების დონეზე და მიღებული ცოდნა გახადოს თვისობრივად პროცედურული და ფუნქციური. (Sprenger, 2008).

იმის შემდეგ, რაც მოსწავლე მიიღებს და გადაამუშავებს ახალ ინფორმაციას, გაატარებს გონების ფილტრში, იქმნება ახალი ცოდნის სტრუქტურა. ამ პროცესს განსაზღვრავს ფაქტორები, რომლებიც ეხმარება მოსწავლეს, უკეთესად შეძლოს მასალის გააზრება. ამ პროცესის წარმატებით განხორციელებისთვის მასწავლებელი სხვადასხვა როლს ასრულებს: 1. მასწავლებელი, სასწავლო აღმოჩენებისას ხშირად არის მოსწავლის კოლეგა 2. ხშირად მასწავლებელი ამა თუ იმ მოსწავლისთვის მწვრთნელია. 3. ხშირად მასწავლებელი მოსწავლის წამქეზებელია. 4. ზოგჯერ მასწავლებელი თავის მოსწავლეს წაკითხულის და მოსმენილის შინაარსის გამოტანაში ეხმარება. მასწავლებლის მრავალფეროვანი როლები დიფერენცირებული სწავლების თანმდევი პროცესია და ეს ბუნებრივია, დიფერენციაციის თეორია ხომ თითოეული მოსწავლის უნიკალურობას და მოსწავლეებს შორის არსებულ განსხვავებებს აღიარებს (Sprenger, 2008).

დიფერენცირებული სწავლების მოდელები იმისათვის, რომ მასწავლებელი გაუმკლავდეს ჰეტეროგენული კლასის შიგნით არსებულ მრავალფეროვნებას, მან უნდა შეწყვიტოს ჰომოგენურ კლასზე გათვლილი სასწავლო მეთოდების გამოყენება (Darling-Hammond, 2006; Santangelo & Tomlinson, 2009). ამ ყველაფრის განხორციელებისთვის მნიშვნელოვანია მასწავლებელი იცნობდეს და იყენებდეს დიფერენცირებული სწავლების მოდელებს.

განათლების ცნობილი მკვლევრები გვთავაზობენ დიფერენცირებული სწავლების მოდელებს:

- 1. ტომლინსონის მოდელი (2017),**
- 2. ჰოლის მოდელი (2002),**
- 3. ლოურენს-ბრაუნის მოდელი (2004).**

1. **ტომლინსონის დიფერენცირებული სწავლების მოდელის (2017)** ჩარჩო ფოკუსირებულია ნასწავლის გააზრებაზე და მასწავლებლის რწმენაზე, რაც ეყრდნობა იმ იმპლიციტურ შეხედულებას, რომ მასწავლებელმა წარმატებული სწავლებისთვის უნდა მოახდინოს: 1. სწავლების დაკავშირება კონკრეტულ პრაქტიკასთან; 2.

კონსტრუქტივისტული სწავლების დანერგვა პრაქტიკაში; 3. მოსწავლეთა სხვადასხვა შესაძლებლობის გათვალისწინება.

ამ მოდელის მიხედვით, მასწავლებლის რწმენა, თავდადება და პედაგოგიური შეუპოვრობა იწვევს მოსწავლის წინსვლას, რადგან ავითარებს მოსწავლის აზროვნებას და იწვევს მოსწავლის წარმატებას. მასწავლებლის რწმენა გავლენას ახდენს სწავლების მიდგომებზე. მასწავლებლის რწმენა ფილტრის ფუნქციას ასრულებს და მასწავლებელი ახდენს სწრაფ ლავირებას - მას შეუძლია შეცვალოს სწავლება და მოარგოს მოსწავლის საჭიროებას. ეს კი ავითარებს ჰეტეროგენული კლასის მოსწავლეებს სოციალურ-ემოციური და კოგნიტური მიმართულებით, რაც აისახება მათი კომპეტენციის ზრდაზე.

ამ მოდელის მიხედვით მასწავლებელმა კარგად უნდა იცოდეს საკუთარი მოსწავლეების მზაობა, ინტერესები და შესაძლებლობები, რომ ამის საფუძველზე მოახდინოს სასწავლო გეგმის ელემენტების დიფერენციატა შინაარსის, პროცესის ან პროდუქტის დონეზე (Tomlinson C. , 2014; Tomlinson C. , 2005a; Tomlinson C. , 2005).

ტომლინსონმა, ამ მოდელის ფარგლებში, დიფერენცირებული სწავლების დანერგვის გასაადვილებლად შემოგვთავაზა სასწავლო სტრატეგიები: სასწავლო ცენტრები, სასწავლო ხარაჩოები, მცირე ჯგუფებში სწავლა-სწავლება, მრავალდონიანი სასწავლო სავარჯიშოები, ალტერნატიული დავალებები, ცხოვრებისეული კონტექსტის სავარჯიშოები, სავარჯიშოები რეალური სამყაროს აღქმაზე.

2. ჰოლის დიფერენცირებული სწავლების მოდელი (Hall, 2002) უპირატესობას ანიჭებს მოსწავლეთა შეფასებას, როგორც დიფერენცირებული სწავლებისთვის საწყის წერტილს. მნიშვნელოვანია განისაზღვროს მოსწავლის ფონური ცოდნა, უნარები, გაგება-გააზრების შესაძლებლობა, დამოკიდებულებები, ინტერესები და სწავლის სტილი (Tomlinson C. , 2001). მკვლევარი ნათლად განმარტავს, რომ მოსწავლეთა ცოდნის დონისა და უნარების დასადგენად სასურველია გამოვიყენოთ არა სტანდარტიზებული ტესტები, არამედ განმავითარებელი შეფასების ინსტრუმენტები. ამ ინსტრუმენტებით უნდა დადგინდეს: ა) მოსწავლეთა შორის განსხვავებები სწავლის სტილის, ტემპის, ინტერესებისა და გაგება გააზრების დონის მიხედვით; ბ) როგორ დაიგეგმოს პროცესის, პროდუქტისა და მასალის/შინაარსის დიფერენცირება. ჰოლი

უპირატესობას ანიჭებს მრავალდონიანი სავარჯიშოების გამოყენებას და ჰეტეროგენულ კლასში მოსწავლეთა მოქნილ დაჯგუფებას.

3. **ლოურენს-ბრაუნის** (2004) მოდელი ფოკუსირებულია სასწავლო გეგმის ადაპტირებაზე. მოდელი გვთავაზობს სამდონიან სასწავლო მიზნებს სუსტი, ძლიერი და საშუალო დონის მოსწავლეებისათვის. მაღალი დონის მოსწავლეებისთვის შექმნილი ადაპტირებული გეგმა გულისხმობს, რომ მათ უნდა იმუშაონ გამდიდრებული სასწავლო გეგმით, რომელიც მოიცავს დამატებით გამოწვევებს, როგორიცაა, მაგალითად, კოლაბორაციულ ჰეტეროგენულ ჯგუფებში ინდივიდუალური როლების მორგება (Lawrence-Brown, 2004). ინტეგრირებული სასწავლო პროექტები, ჰოლისტიკური აქტივობები. სუსტი მოსწავლეებისთვის ადაპტირებული სასწავლო გეგმა მოიაზრებს მანიპულაციების, მიმანიშნებლების, ხარაჩოების გამოყენებას, რათა მოსწავლეები შესასწავლ საკითხებში დისექვილიბრიუმიდან გადავიდნენ ექვილიბრიუმის მდგომარეობაში. იმისათვის, რომ მაქსიმალურად იყოს მიღწეული სასწავლო მიზანი, დიფერენცირებული სწავლების პრაქტიკა უნდა შეესაბამებოდეს სტანდარტულ დონეს ჰეტეროგენული კლასის მოსწავლეთა განსხვავებული ქვეჯგუფებისათვის.

დიფერენცირებული სწავლების თეორიის ფარგლებში შექმნილი სამივე მოდელი (ტომლინსონის, ჰოლის, ლოურენს-ბრაუნის) თანხმდება დიფერენცირებულ სწავლების წინაპირობებზე და პრინციპებზე. ტომლინსონი აცენტს აკეთებს შინაარსის, პროცესისა და პროდუქტის ადაპტირებაზე (2017), ჰოლი (2002) გვთავაზობს სხვადასხვა სასწავლო სტრატეგიას, როგორც დიფერენცირებული სწავლების პრაქტიკას. ლოურენს-ბრაუნის (2004) მოდელი ფოკუსირებულია სასწავლო გეგმის ადაპტირებაზე იმისათვის, რომ მაქსიმალურად იყოს მიღწეული სასწავლო მიზანი. დიფერენცირებული სწავლების პრაქტიკა უნდა შეესაბამებოდეს სტანდარტულ დონეს ჰეტეროგენული კლასის მოსწავლეთა განსხვავებული ქვეჯგუფებისათვის.

Bibliography

- Santangelo, T., & Tomlinson, C. (2009). The application of differentiated instruction in post-secondary environments: Benefits, challenges, and future directions. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 20(3), 307-323.
- Darling-Hammond, L. (2006). *Powerful teacher education*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Hall, T. (2002). *Differentiated instruction*. Effective Classroom Practices Report National Center on Accessing the General Curriculum, Office of Special Education Programs, U.S. Department of Education.
- Lawrence-Brown, D. (2004). Differentiated instruction: Inclusive strategies for standard-based learning that benefit the whole class. *American Secondary Education*, (3), 34-64.
- Sprenger, M. (2008). *Differentiation through learning styles and memory*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
- Tomlinson, C. (2001). *How to Differentiate Instruction in Mixed Ability Classrooms*. Alexandria, Virginia: ASCD.
- Tomlinson, C. (2005). *The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of all Learners*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.
- Tomlinson, C. (2005a). *How to Differentiate Instruction in Mixed Ability Classrooms (2nd ed.)*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.
- Tomlinson, C. (2014). *The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of All Learners (2nd ed.)*. Alexandria, Virginia: ASCD.
- Tomlinson, C. A. (2000). *The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of all Learners*. Alexandria: Association for Supervision and Curriculum Development.
- ბოჭორიშვილი, მ. (2014). დიფერენციაციის თეორიის რამდენიმე ასპექტი. Retrieved from <http://mastsavlebeli.ge/?p=2017>: <http://mastsavlebeli.ge/?p=2017>